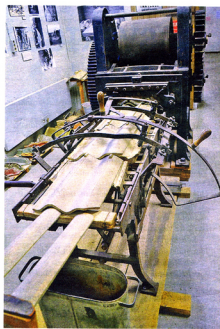

Takpannor i långa rader, i olika skick, har skänkts till museet.

En av de maskiner från bruket som pressade takpannor. Med en speciell frångtagargaffel plockades pannorna från pressen.

Tegelbruksmuseet

– en hel epok under ett och samma tak

Under ungefär 100 år var tegelbruket i stort sett synonymt med Heby. Inom tre mils radie fanns över 20 bruk. I dag är det historia, en historia som berättas på Heby Tegelbruksmuseet.

– Det går ett lerstråk mellan Sala och Uppsala, och just här i Heby var leran extra fin, den var smidig och innehöll järnoxid som gav teglet en högröd färg, förklarar Thomas Nilsson Hebys tegeldominans.

Han är ordförande i tegelbruksmuseets intresseförening, som driver och har plockat ihop allt på museet. Allt material som visas är för övrigt skänkt av givmilda människor. Föreningen bildades redan 1989, och syftet var just att få till ett museum. Det lyckades 1995, då i en annan byggnad i Heby.

I dag är museet inhytt i ett tegelhus (vad annat?) i centrum av Heby. Huset var tidigare bryggeri, men sedan 2007 husar museet på nedre våningen, och en konsthall en trappa upp.

– Det var ÅC Danell och Sonja Pettersson, hebykonstnärer, som köpte det gamla bryggeriet och erbjöd oss att vara här, berättar Thomas.

Det är bland annat ÅC Danells målningar och Sonja Petterssons skulpturer

man kan se på övervåningen.

Självja tegelbruksmuseet är indelat i olika rum. Dels får man sig en hel del historia genom den film på ungefär en kvart man kan titta på. Den berättar det mesta, från början vid isigt eller mitten av 1800-talet, tills det sista bruket lades ner 1980. Dels finns givetvis en hel del av de produkter man framställde, både tegelpannor, rör och krukor. Det finns också några av de maskiner man använde, vilket definitivt ökar förståelsen för hur man egentligen gjorde.

Brännarna stod högs i rang

En ugn finns uppmurad inne i lokalen. Inte riktigt så stor som de var i verkligheten, men ändå...

– Det fanns plats för 20 000 pannor i ugnen, berättar Thomas Nilsson. Sedan murade man igen öppningen och startade eldningen. Temperaturen skulle upp i mellan 970 och 980 grader, och pannorna brändes under 72 timmar.

Just brännarna var de som stod bland de högs i hierarkin på bruket. Det var ett svårt och viktigt jobb, att se till att elden brann på rätt sätt så att rätt temperatur hölls.

När sedan det hela var klart bröt man upp ingången och började plocka ut

pannorna. Då var det "behaglig" bastu-temperatur inne i ugnen – runt 70 grader. Pannorna skulle ut i dagsljuset direkt. Det var där man kunde sortera dem efter kvalitet och färg.

Från 70 grader direkt ut i minusgrader på vintern. Det kan inte ha varit alltför roligt...

Men det färdigaste jobbet, rent hälsomässigt, var ändå det som glaserarna stod för. De strök på glasynen för hand, utan någon som helst skyddsutrustning, vilket medförde att de hela tiden andades in mindre nyttiga ämnen. De flesta dog också tidigt.

Från allra första början grävdes leran för hand, liksom det mesta arbetet handlade om muskelkraft. Men efter hand tog förstas maskinerna över och arbetet blev lättare. Det handlade dock om ett hantverk, både i pressningen av pannorna, och i bränning, sortering och bedömning.

Att norra stambanan drogs förbi Heby runt 1870 bidrog givetvis till att de många bruken kunde få väg sina produkter relativt snabbt och enkelt.

Bruken av stor betydelse

För människorna och samhället runt Heby hade bruken stor betydelse.

– Bygden dominerades av jordbruk, och det var många bönder som upplät delar av sin mark till lertäkter åt tegelbruket, säger Thomas Nilsson. Tegelbruket gav dessutom många arbetstillfällen och för många ungdomar var bruken ett första steg in på arbetsmarknaden.

På museet finns även mängder av bilder som inte bara visar själva tegel tillverkningen, utan även livet och företaget runt bruken. En sådan sak var luffare.

Övnapå ugnarna i bruken var det behagligt varmt. Där kunde luffarna både torka sina kläder och skor, sova varmt och tillaga sin mat på luckorna där veden fylldes på till ugnarna. Museet visar både bilder, trädrarbruset och siluettklippningar som luffarna sålde, och en fullstor modell av en luffare – gjord av tidigare nämnda Sonja Pettersson – liggandes övnapå en ugn.

– Det var till och med en luffarriksdag i Heby, berättar Thomas Nilsson. Det var 1933, i april, och den samlade runt 500 luffare!

Det som är glädjande är att tegel tillverkningen fortfarande finns kvar i kommunen. I Vittinge, ett par mil från Heby centralort, finns landets enda tegelpannetillverkare. Och, faktum är att museet i dag får förfrågningar om takpannor.

– Ja, säger Thomas Nilsson, när folk ska lägga om sina tak efter så där 100 år börjar de titta på takpannorna och undrar om det går att få tag på lika. Sina som är tillverkade i Heby.

Mycket finns att se i den gamla tegelbyggnaden invid Örsundaån i Heby. Visningar sker under sommaren, men även annan tid om man bara hör av sig till föreningen. Och, man tar inte ut någon entré alls!

– Nej, kultur ska vara för alla, säger Thomas Nilsson, som tar sig till museet för visningar på ungefär 20 sekunder på cykel från bostaden strax bredvid.

Thomas Nilsson är ordförande i tegelbruksmuseets intresseförening.

Så här kunde det se ut – en luffare har hittat en varm sovplats övnapå ugnen, och kunde samtidigt torka kläderna och laga mat.

Text och foto:
Ann-Ci Larsson